

POST-TRAVMATİK ŞİİRDE SÖZCELEME VE İMGELEME*

Mine Nihan DOĞAN**

Öz: Psikolojik travmalardan beslenen post-travmatik şiir, travmaların şiire nasıl yansıdığını ve estetik tavır haline geldiğini ruhsal hastalık semptomları üzerinden incelemektedir. Sanatçılar üzerine yapılan araştırmalar, travma olgusunun sanat türlerinden şiir sahasında belirgin olarak şairinin semptomlarını yansıttığını göstermektedir. Gösterge sistemi, şiirlerde birer mimetik temsil yaratır. Türk şiirinde psikolojik travmadan kaynaklanan psikopatolojik göstergeler, ruhsal bozukluklardır. 1860-2020 yılları arasında şiir yayımlayan şairlerde görülen karmaşık travma sonrası stres bozukluğu, travma sonrası stres bozukluğu, akut stres bozukluğu, dissosiyatif bozukluk, travmatik yas, depresyon, anksiyete bozuklukları, bedensel hastalığa dayalı travmatik bozukluk, madde kullanım bozukluğu şiirlerine gotik ve grotesk imge olarak yansımaktadır. Edebiyat tarihlerinde psikolojik travmaları saptanan şairlerin şiirleri, post-travmatik düzlemde Caruth'un temellendirdiği edebi travma kuramı üzerinden modellenmektedir. Bu çalışmada travmatik öyküleri önceki çalışmalardan tespit edilen altmış iki şairin şiirleri; özerklik/kimlik/bireyselleşme travması, karşılıklı bağlılık/ayrılık travması, bağlanma travması, başarı/kendini gerçekleştirme travması, yaşamda kalma travması ve intihar travması dahilinde sınıflandırılarak "post-travmatik şiir estetiği"nin sınırları belirlenerek edebi travma kuramı çevresinde çözümlenecektir. Ayrıca sözceleme ve imgelemede travma sonrasında yazılan şiirlerdeki ortak özellikler belirlenerek panoramik olarak post-travmatik şiiri oluşturan sözdizimi, sesbilgisel yinelemeler, yazımsal-anlamsal-tarihsel sapmalar, figüratif dil, özne-nesne diyalektiği, anlatıcının kimliği, psikopatolojik göstergeler, gotik ve grotesk imgeler belirlenecektir.

Anahtar kelimeler: Psikolojik travma, Türk şiiri, post-travma, estetik.

Enunciation and Imagery in Post-Traumatic Poetry

Abstract: Post-traumatic poetry, fed by psychological traumas, examines how traumas are reflected in poetry and become an aesthetic attitude through the symptoms of mental illness. Research conducted on artists shows that from all art genres, poetry reflects most prominently the traumatic symptoms of the poet. The sign system creates mimetic representations in poems. Psychopathological signs arising from psychological trauma in Turkish poetry are mental disorders. Thus, in the poetry published from 1860 to 2020, gothic and grotesque images are reflections of complex post-traumatic stress disorder; post-traumatic stress

---

* Makale Türü: Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri: 13.06.2023 - 22.11.2023

Bu makale "Türk Şiirinde Psikolojik Travmanın İzleri (1860-2020)" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir, Türkiye. E-posta: minenihan.dogan@idu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9554-8153.

disorder; acute stress disorder; dissociative disorder; traumatic bereavement; depression; anxiety disorders; traumatic disorder based on bodily illness; and substance use disorder. The poems reflecting the poets' psychological traumas are modeled according to Caruth's literary trauma theory. This study determines the common features of post-traumatic poetry in terms of enunciation and imagery based on poems of sixty-two poets whose traumatic stories were previously identified. In particular, it centers around autonomy/identity/individuation trauma, interconnectedness/separation trauma, attachment trauma, success/self-realization trauma, survival trauma and suicide trauma. Moreover, the paper focuses on the syntax, phonological repetitions, orthographic-semantic-historical deviations, figurative language, subject-object dialectics, the identity of the narrator, psychopathological indicators, gothic and grotesque images to describe post-traumatic poetry.

Keywords: Psychological trauma, Turkish poetry, post-trauma, aesthetics.

Giriş

1. Psikolojik Travmanın Estetik Yaratıcılığı

Psikolojik travma, maruz kalınan olayın şiddeti boyutunda bireysel aktiviteyi kısıtladığı kadar ruhsal duygu durumunu da olumsuz yönde etkileyen bir olgudur. Doğumdan ölüme kadarki süreçte çeşitli faktörlere bağlı olarak insan bilinci, yaşantılarından etkilenmektedir. Tanımlama ve tedavi süreçleri ise maruz kalınan psikolojik travmanın türüne göre değişmektedir. Tamer Aker'e (2012, s. 11) göre doğal afetler dolayısıyla tanık olunanlar, kazalar, savaşlar, ölüm tehditleri, kayıplar, ölümler, işkenceye maruz kalma, fiziksel veya cinsel saldırıya uğrama gibi durumlar psikolojik travmaya sebep olmaktadır. Varoluşun karar mekanizmasını ve yaşantısını değiştiren durum, negatif duygulanımlara da yol açmaktadır. "Travmatik olaylar insanlarda kontrol, bağ kurma ve anlam duygusu veren olağan davranış sistemlerini altüst etmektedir."; Özen, 2017, s. 105). Sigmund Freud'un *histeri* olarak adlandırdığı psikolojik travma; "The Aetiology of Hysteria" (1896) başlıklı makalesinde ele aldığı on sekiz örneğin takibi neticesinde, hastaların erken cinsel deneyim yaşadığı sonucunu doğurmaktadır (Özen, 2017, s. 107). Çocukluk dönemi cinsel istismarının yetişkinlerde akıl hastalığına neden olabileceğine yönelik görüşlerini temel alan makalesinden sonra psikolojik travma ile ruhsal bozukluklar arasında ilişki olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Travmadan sonra oluşan dönemi adlandırmak için seçilen "post-travmatik" terimi, beraberinde ruhsal bozuklukları da içeren post-travmatik söylemi doğurmaktadır. Post-travmatik söylemin Freud'un *öteki ben* (*alterego*) terimiyle kesiştiği nokta, psikolojik bozuklukları akla getirmektedir. Travma temelli psikolojik bozukluklar; stres bozukluğu, dissosiyatif bozukluk, anksiyete bozuklukları, travmatik yas, bedensel hastalığın travmatik bozukluğu, majör depresyon ve madde kullanım bozukluğudur.

Psikolojik yaraların gözle görülmeyen yapısı, zihinsel yaratının sanat yoluyla yansıtılmasını kolaylaştıran saydam bir yapı oluşturmayı hedeflemektedir. Sanat, travmatik birey için iyileşme sağlayan bir yapı kurgulamaktadır. Arnold Ludwig'in araştırmasının sonucunda, sanatsal faaliyetlerle uğraşan bireylerin %29-34'ünün gençlik dönemlerinde şüphesiz bir ruhsal bozukluğa maruz kaldıkları ortaya koyulmaktadır. Ayrıca serbest meslekle uğraşanlar, atletler, iş adamları vb. gibi sanatsal faaliyetlerle ilgilenmeyenlerin %5'inin gençlik dönemi travması olduğu saptanmaktadır. Sanatla uğraşmaya yatkın bireylerin gençlik dönemlerinde ruhsal bozukluklara rastlanma yüzdelerine bakıldığında, sanatçı konumundaki nesnenin işlevini başarıyla devam ettirdiği gözükmektedir. Gençlik olarak adlandırılan dönemin ardından belirginleşen erişkinlik çağı travmaları ise sanatçı bireyi sanatla ilgisi olmayan gruba göre daha çok etkilemektedir. Yaratıcı nitelikteki sanatsal uğraşları olan bireylerin erişkinlik dönemi ruhsal bozukluklarla karşı karşıya gelmesi, %60-77'lik dilimdedir. Yaratıcı etkinliğe sahip olmayanların erişkinlik dönemi ruhsal bozukluklarla yüz yüze gelme değeri, %25'tir. Joseph Schildkraut'un Harvard Üniversitesi'nde Amerikalı sanatçılarla yaptığı ve yaratıcılıkla psikolojik bozukluk arasındaki etkileşimi sorguladığı bir çalışmada (1994), depresyon teşhisli bireylerde sanatçı kişiliklerin sanatla uğraşmayanlara göre 8-10 kat fazla olduğu tespit edilir. Sanatçı olmanın depresyonla ilişkili bir kimlik olduğu üzerinde durulmaktadır. Manik depresyonlu sanatçı ruhların oranının sanatla ilgilenmeyenlere kıyasla 20, intihar oranının ise sanatçı kişiliklerde 13 kat fazla konumda yer aldığı dikkati çekmektedir. Buradan hareketle teşhisin sanatçı kimliklerle sanatla ilgilenmeyen bireylerdeki görüntüsünün nasıl değiştiği gösterilmektedir. Post-travmatik düzlemde ortaya çıkan psikolojik hastalıkların en çok sanatçıları etkilediği sonucu çıkmaktadır. "Dışa vurum" şeklinde tanımlanan sanat üzerinden şairinin travmayla bağlantılı duygudurumunu aktarmasının göstergesi, depresyona götüren etkenlerin sanatçılarda 8-10 kat fazla görülmesidir¹. Edebi yaratıcılığı pekiştiren intihar travması da sanatçılarda sanatla uğraşmayanlara kıyasla 13 kat fazladır. Yapılan araştırmalardan görüldüğü kadarıyla, intihar olgusunun bir travma olarak aktif intihar fikrini doğurması, sanatçıları besleyen yaratıcı bir kaynak halini almaktadır. Travmatik geçmişin intiharla son bulması, derinliği ölçüsünde şekil değiştirmektedir. Bilinçaltına itilen korku ve kaygı düzleminin oluşturduğu ruhsal hastalık, travmayı köken olarak kabul etmektedir. Anna Iachino'ya (2022, ss. 13-14) göre kişinin bilinçaltı travmasıyla başa çıkmak için başka bir kişilik geliştirmesi mümkündür çünkü travma, acı verici olayları bastırmaya neden olur ve travma olmadan sorunlarla başa çıkılmaz hale getirir.

Travmalarının dışavurumu şeklinde tanımladıkları şiirleri, çocukluk ile erişkinlik travmalarının ikonik biçimde semptomlar üzerinden dile dökülmesidir. Ayrıca

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. "Travma ve Yaratıcılık", <https://www.e-psikiyatri.com/travma-ve-yaratıcılık> (Erişim Tarihi: 20.06.2020).

şairler arasındaki intihar oranı, sanatın farklı dallarıyla ilgilenenlere kıyasla 6 kat fazladır. Meydana gelen psikolojik değişimlerden dolayı şiir kaleme alanların depresyonla başa çıkma oranının diğer sanatsal faaliyetler ortaya koyan kişilere oranla 30 kat fazla olduğu gözlenmektedir. Sanatın çeşitli dalları değerlendirildiğinde ortaya koyulan sayısal veriler, üzüntülü gibi görünen hadiselerin şairleri yazma ihtiyacına ittiğini yansıtmaktadır.

Tablo 1. “İntihar ve Depresyon Oranlarının Şairlerle Diğer Sanatçılara Göre Karşılaştırılması” (Doğan, 2022, s. 50).

	Şairler	Diğer Sanatçılar
İntihar Oranı	6x	x
Depresyon Oranı	30y	y

Tablo 1’de şair olmayanlarla şairler üzerine yapılan çalışmalarda depresyon ve özkıyım olarak tanımlanan intihar felaketinin oranları kıyaslandığında şairlerin, şiir kaleme almayanlara göre duygularını yüksek perdede ifade ettikleri ve sorunlarını çözemediklerini gözler önüne sermektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki şiir sahasında eser verenlerin olumsuz deneyimleri sonucunda oluşan psikolojik durumları, onları intihar vasıtasıyla yok olan yaşamlara sürüklemektedir. Objektif gerçeklik algısıyla iletişimini koparan insan, yüzünü sanata dönerek ruhunu tedavi etmeyi başarabilmekte; kimi zaman da sanatın tedavi edemediği noktada özkıyım gerçekleşmektedir.

Sözceleme öznesinin kaleme aldığı, sözce öznesinin aktardığı ve bu iki kişinin iç içe geçerek özdeşleştiği şiirlerde öznenin de şairin kendisi olduğu görülmektedir. Poetik yaratıcılığın travmalardan beslendiğine yönelik düşünce, psikolojik bozukluklarıyla mücadele eden şairlerin şiirlerinde gotik ve grotesk estetik olarak ortaya çıkmaktadır. Post-travmatik şiirin Gilbert Durand perspektifinden imgelem çözümlemesi, arketip kavramı çevresinde gelişmekte ve anne arketipi, içlerinde ağır basmaktadır. Öyle ki sanatın değiştirici ve dönüştürücü etkisi, travma bağlamında bir iyileşme sağlamaktadır. Etkileri davranışsal, ruhsal ve düşünsel alanda olumsuz yönde olsa da yaratıcılığı beslediği; ortaya çıkarılan sanatsal ürünlerden hareketle tespit edilebilen psikolojik travma olgusunun dışı vurumu, sanat dalları içinde yazınsal alanda şiir türünde belirgin olarak görülmektedir. Şiirdeki sözdizimi, sesbilgisel yinelemelerden olan noktalama işaretleri, şiirin travmatik özne ve nesnelere, anlatıcısının kimliği, psikopatolojik göstergeleri, travmanın yarattığı gotik ve grotesk imgeleri gibi unsurlar; travmatik sözcüyü doğurmaktadır. Yaratıcı ve sanatsal kaygı güden şiir estetiği, yapılan araştırmalar ve elde edilen sonuçlardan hareketle travmatik söylemin rakamsal olarak en belirgin dışavurumu olarak tanımlanmaktadır.

Post-travmatik düzlemden kaynaklanan sanatsal ve edebi yaratıcılık bağlamında kapsayıcı yapı, estetik biçimleri değiştirecek imgeler meydana getiren sanatçılar

arasında belirgin farkla şairlerde görülmektedir. Şairlerin hislerini ve ruhsal yansımalarını içeren şiirler kaleme almaları, travmatikler için iyileşme kabul edilmektedir. Sözcelemenin alıcısı konumundaki okurlarıyla travmatik dertlerini paylaşan şairler için şiir düzlemi, iyileşmenin paylaşımıdır. Şiir düzleminde travmatik okuma yapmak, travma kuramlarını bilerek edebi travma kuramının eksiklerini tamamlamaktan geçmektedir.

1.1. Travma Kuramları

Psikolojik travmanın yazınsal yapıya konu olması, metodolojisinin kuramlar etrafında kurgulanmasından geçmektedir. Yazınsallığın kurgusallık dalında araştırma konusu yapılan eserler ve değerler, travmatik sahada kuramsal alt yapıya sahiptir. Edebi travma kuramı ile Post-Vietnam Travma kuramı olmak üzere anlamsal ve sözlüksel zemini hazırlanan yapılar, yazınsallığa aktarılan travmatik söylemi kelime düzleminden hareketle açığa çıkarır. Kuramsal alt yapı, bilinçten doğmakta ve bilinçdışıyla şekillenmektedir.

Sözcenin kuramsal olarak çözümlenme süreci, I. Dünya Savaşı'na dayanmaktadır. Savaş travmasıyla mücadele eden askerlerin ruhsal durumunu incelemek üzere Vietnam Savaşı odaklı araştırmalar yapılarak psikolojik ve fiziksel sonuçları üzerinde durulmuştur. Buradan hareketle geliştirilen olumsuz etkiyle mücadele, Charles Myers'in² travmatik semptomları tanımlamak üzerine belirlediği Shell Shock'a dayanmaktadır (Doğan, 2022, s. 38). "1980'de *Ruhsal Bozuklukların İstatistiksel El Kitabı* (DSM-III), zihinsel olarak travmatik bozuklukların tanımını ve kapsamını değiştirmiş ancak bu değişim savaşın ve felaket, tecavüz, kaza, zulüm gibi diğer deneyimlerin etkilerine odaklanmakla yetinmiştir." (Aygan, 2020, s. 472). Sosyolojik ve siyasi yönleri barındıran savaş olgusu, psikolojik tahribatı olduğu kadar maneviyatın zedelenmesinde de önemli role sahiptir. Vietnam Savaşı'ndaki Amerikan askerlerinin madde bağımlılığı, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), anksiyete bozukluğu, majör depresyon (MD) gibi olgulara maruz kaldığı gözlenmektedir. Askerler üzerine yapılan araştırmalar, savaştan savaşa göre çeşitlenmekte ve farklı coğrafyalarda da görülmektedir. Savaş kurguları, sözceleme sürecinde Post-Vietnam travma kuramı çevresinde anlatsal olarak çözümlenmektedir.

Travma kuramları, Post-Vietnam'dan hareketle edebi yazına yansımakta ve travma çeşitlerine göre kurgusallığın savaş dışındaki anlatılarına da etki etmektedir. Savaş travması dışındaki travmaların edebi yazına girmesi, edebi travma kuramı adı verilen analizi ortaya çıkarmaktadır. Edebi travma kuramının yazınsallıktaki travmatik vak'aları inceleme alanına dahil etmesi, Holokost

---

² Bir sağlık görevlisidir.

araştırmalarıyla soykırım olgusu bağlamında şekillenmektedir³. Benzer kökünde ilerleyen kuramlar, siyasi- psikolojik boyutların yaşamda kalma travmasına uzanan serüvenini incelemektedir. Bireysel yaşamı tehdit eden en belirgin türün yaşamda kalma travması olması ve ölümle yüz yüze gelen bireyin içinden çıkılmaz gibi görülen durumu, edebi eserlere sanatçılarından hareketle yansımaktadır. “Edebi travma kuramı bağlamında yazın alanında ele alınan travmatik olaylar, zaman içinde gerçekleşmek yerine zaman içinde kırılarak dönüşürler. Farklı teorisyenlerin görüşleri etrafında şekillenen kuramın metin odaklı incelemelerde başvurulan ana kaynak olması, travmatik anlatının boyutlarını değiştirecek gelişmelere neden olur. Bu dönüşümler; Cathy Caruth, Dori Laub, Bessel A. van der Kolk, Judith Herman ve Dominic LaCapra gibi önde gelen bilim insanlarının teorileri üzerinden ilerler.” (Aygan, 2020, s. 472; Doğan, 2022, s. 42). Gösterge estetiği üzerinden psikopatolojinin dahil edildiği tematik okumaların dışında Cathy Caruth’un temellendirdiği edebi travma kuramı, günümüz post-travmatik eser analizi konusunda yönlendirici olmaktadır.

1.2. Travmatik Sözceleme

Şiir sanatında öne çıkan sözceleme, şairinin duyguları olduğu kadar kurgusal düşüncelerini de ihtiva etmektedir. Travmatik bir sözcelemenin varlığı, dil felsefesi kapsamında gözler önüne serilmekte ve söylemde değişikliklere neden olabilmektedir. “*Üslup veya ifade tarzı* (Fr. *style*); *biçim ve biçem* (Fr. *forme et style*) özellikleriyle var olmaktadır ki bunlar *kelime seçimi* (Fr. *choix lexical*), *söz/sözce/söylem* (Fr. *parole/énoncé/discours*) yapıları ile *söz sanatları* (Fr. *figures du discours*) olmak üzere dilsel kullanımları kapsamaktadır.” (Yılmaz ve Yılmaz, 2018, s. 508). Travmatik sözcelemede kelime seçimleri ve sözce yapıları, *dilsel göstergeler* (Fr. *marques/signes linguistiques*) üzerinden belirlendiğinde geçmiş zaman anlatıları dikkati çekmektedir. Kipliklerden hareketle şairlerin geçmiş zaman enerjisinden kurtulamadıkları, hayatlarını geleceğe odaklamadıkları görülmektedir.

Tablo 2. Sözceleme Düzeyleri ve Nitelikleri

Düzeyler	Ses Düzeyi	Sözcük Düzeyi	Sözce Düzeyi	Dil Düzeyi
Nitelikler	Ses Tekrarları	Sözcük Türetme	Kısa Tasvirler	Çağrısız İleti

Post-travmatik şiirlerde görülen ortak özelliklerden sözcelemenin düzeyleri ve nitelikleri incelendiğinde betimleme özellikleri, ses tekrarları ve türetmelerden hareketle çağrısız bir iletinin varlığı dikkati çekmektedir. Sözcüklerin türetilerek biçim değiştirmesi, ses tekrarlarının çoğalması, kısa tasvirlerin tercih edilmesi ve

³ Ayrıntılı bilgi için bk. Kırdar, S. (2021). The Relationship Between Collective Trauma and Civil Society: Jewish Citizens of Israel as a Case Study. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, (13), 59- 84.

çağrısıl ileti niteliğinde göndergeler aracılığıyla mesajlar verilmesi; travmalardan sonra oluşan yeni post-travmatik düzlemi, psikolojiden sözcüye sözcük düzeyinde iletmektedir. Roland Barthes'ın yazarın öldüğü, anlatıcının doğduğu yönündeki düşüncelerinin aksine travmadan beslenen yazın, sözceleme öznesi konumundaki yazarın-şairin hislerini taşımaktadır. Maruz kalınan travma, dilsel göstergelerle şiirde ortaya çıkar. Sözcelemenin aşamalarından olan sözdiziminin nitelikleri; sesbilgisel yinelemeler; yazımsal, anlamsal, tarihsel sapmalar ve figüratif dil bağlamında ele alınmaktadır.

1.2.1. Sözdizimi

Mimetik travma ekseninde yapılan incelemelerde, 1860-2020 arasında yayımlanan şiirlerin sözdizimini değiştiren yapıları dikkati çekmektedir. Farklı dönemlerin travmatik şairlerinin sözdiziminde devrikleşmeyi, soru cümlelerini ve eksilteli yapılara başvurmayı tercih ettikleri dikkati çekmektedir. Travmanın günlük yaşamı aksatması ve kronolojiyi bozması gibi devrikleşen yapıların dizeleri de kırdığı görülür. Yükleme yer değiştiren şey, şairin kafasındaki kronolojinin bozulması ve travma anına odaklanarak kelimeleri yer değiştirmesidir. Sözdiziminin devrik yapılara açılması, müntehir şairlerin şiirlerinde travmatik söylemin devrik yapıda sözceleminin alıcısıyla bulunduğu göstergesidir. Ruhsal durum ve bilinçaltına itilen yansımalarıyla şiirlerde sade sözcük olarak *kısa tasvirlerin* (Fr. *descriptions courtes/simples*), karmaşık sözcük konumundaki *uzun tasvirlerle* (Fr. *descriptions longues/complexes*) göre daha çok yer tuttuğu gözlenmektedir. Sözdiziminde cümlelerin kurallı biçimde kuruluşuna odaklı anlayışı kıranlardan birisi olarak Arkadaş Zekâi Özger (1948-1973), Türk şiirinde sıra dışı bir formun öncüsü kabul edilmektedir. Şairin noktalama işaretlerini olduğundan farklı yerlerde kullanma özelliği, yalnızca noktaya ait bir özellik oluşturmaktadır. Dize sonları, onun için kimi zaman dize ortalarıdır. Kelimeleri noktalayarak bitirmesi, devamında dizeye devam etmesiyle oluşturduğu ayrışık yapı; travmalarının sembolleri gibidir.

giz. çoğaltır karanlığı işte

tekligimi hazırlıyan yüzüm (Özger, 2018, s. 14).

Devrikleşme yoluyla sözdizimini bozan yapı üzerinden mısralar kaleme alan müntehirlerden “Gulampara” lakaplı Çivici-zâde Mehmed Galip Efendi (1876-1906), kendini ezik biri olarak tanımlamakla birlikte şiirlerinde onu intihara götüren sebepleri de ötekileştirme odağında dilsel göstergeler üzerinden gözler önüne sermektedir. Edebiyat-ı Cedide'nin kurucularından olan ve Viyana elçisiyken intihar eden Sadullah Paşa (1838-1891) da intihar travmasını felsefi bir varoluşa dayandırarak devrik yapıları kullanmaktadır. Beşir Fuad (1852-1887)'in ölümü ise trajik bir deneydir. Atardamarlardan birinin geçtiği yerde cildinin altına enjekte ettiği klorid kokaininin ardından hissizleştirdiği bölgeyi

yararak atardamarını kesmesi, fenne tatbik ettiği ölümünü son mısralarına da taşımıştır. Sözdizimini bozan bir diğer unsur ise madde kullanım bozukluğuna bağlı travmatik iyileşme arzusudur. Böylece hiperseksülaite bulgusuyla göstergelerini ses düzeyinden söz dizimine kadar değiştirdiği gözlenmektedir.

Sözdizimini etkileyen bir diğer unsur da halk arasında “cinlenme” olarak adlandırılan ve akıl sağlığını kaybetmeyi tanımlayan olgudur. Türk şiiri, post-travmatik yapıda şuurunu kaybederek intihar travmasına sürüklenen şairlerle doludur. Deha ve cinnet bağlamında diyalektiğin şekillenmesi grubunda Ayaşlı Şakir Efendi (1871-1904)’nin kaleme aldığı şiirleri ona “üfürülenler” sayesinde oluşturduğunu söylemesi ve şiirlerinin sentagmatik yapısında da bunu yansıtması, önemli bir bulgudur. Hürriyet kahramanı Tevfik Nevzad’ın (1865-1905) ise intihar edip etmediği konusunda farklı görüşlerin olduğu bir şair olarak şiirlerinde devrikleşmeye örnek olabilecek yapıların bulunduğu bir sanatçı olduğu kabul edilmektedir. Ömer İhyâüddin Efendi (1874-1909) de travmatik intihar düzlemine düşerek cinnet geçirmek suretiyle kendini asarak hayatına son veren ve sözdiziminde fiillerle kurulan soru cümlelerini kullanan bir şairdir. Münteher şairlerden Osman Fahri (1890-1920) de benzer olarak hayatında pek çok acıyı yaşayan şairlerdendir. Şükûfe Nihal’e olan saplantılı aşk olgusunun zararlarını şiirlerindeki devrik yapılarla sığdırır. İlhan Şevket Aykut (1907-1991) seksen dört yaşında kalp ilaçlarını içerek yaşamına son verdiği ana kadar kaleme aldığı şiirlerde devrikleşmenin aksine “değil” edatı ile kurulan olumsuz cümlelere yer vermekle birlikte travmadan sonraki şiirlerinde bu durumu dil göstergeleri üzerinden açıklayan bir şairdir. Celal Sılay (1914-1974), post-travmatik bağlanma travmasında çoklu kişilikleri soru cümleleriyle oluşturduğu mısralarında acı, hüznün, ayrılık, yalnızlık ve ölüm bağlamında işleyen sözceler meydana getirir.

Rabia Bayraktar (1929-1954), on beş yaşında evlendirilerek hayatının zindana çevrilmesine kendisini intihar travmasına götürecektir kadar içirmekle birlikte şiirlerinde bunun izlerini olumlu- olumsuz anlamlı dizelerde göstermektedir. Metin Akbaş (1937-1992) şiirleri ise annesi dahil herkes tarafından dışlanmasını bir tek kız kardeşinin ona körlüğüyle şaşılığı nedeniyle diğerleri gibi kötü davranmaması arasında gidip gelen bir travmatik çizgidedir. Aktif intihar fikrini sezdirenen ölüm betimlemeleriyle dolu şiirleri incelendiğinde isim cümlelerinden meydana gelen dizeleri dikkati çekmektedir. Benzer şekilde maden mühendisi olan Can İren (1941-1967), komünizm propagandası yaptığı söylenen annesinin bir öğrencisi tarafından sınıfta boğazından kemer/kravat gibi bir şeyle çekilerek yerlerde sürüklenmesinin ardından polisler teslim edilmesiyle yıllarca hapisnede kalmasını içine sindirememiş ve dünyanın adaletsizliğine kızarak yirmi altı yaşında hayata gözlerini yummuştur. Turgut Günay’ın (1942-1978) şiirlerinde de sözdizimi açısından isim ve fiillerden oluşan kimi zaman devrik

kimi zaman kurallı yapılar, soru cümleleri kullanılmaksızın dize haline getirilmektedir.

Kıbrıslı şair Kaya Çanca (1945-1973), öldüğünde yirmi sekiz yaşında bir gençtir ve şiirlerinde devrikleşmeyi kullanarak sözdizimini kıran yapısıyla fiilsiz yarım kalan kelimeleri üç noktayla sonlandırarak dize haline getirmektedir. İmam Aygün (1950-1994), intihar travmasını hapishane ile özdeşleştiren işkence dolu günlerden sonraki post-travmatik şiirlerinde sözdiziminde devrikleşmeyi kullanan bir şairdir. Sara nöbeti sırasında intihar ettiği düşünülen İlhami Çiçek (1954-1983) ise devrikleşmeyi intihar travması üzerinden, fiil cümleleri vasıtasıyla post-travmatik reel uzam ve hayal uzam karşıtlığıyla örneklemektedir. Şiirlerinde dilbilimsel sapma örneklerine de yer verdiği görülür. Soysal Ekinci (1954-1994), sözdizimi olarak post-travmatik estetiği; hapishanede gördüğü işkenceden, birlikte yaşadığı kadının evi terk etmesine uzanan süreçte siyasi ideoloji ve saplantılı aşkın çevresinde psikiyatrik tedavi görmüş ve bunları şiirlerinde devrikleşme üzerinden işlemektedir. Eksiltili dize yapısıyla ve görsel şiir yeteneğiyle Nilgün Marmara (1958-1987), bipolar bozukluğun yaratıcılığıyla aktif intihar fikrini Sylvia Plath'tan etkilenecek edinmiş durumdadır. Yaratıcılığın ruhsal bozukluğa etkisi bağlamında sözdizimini değiştiren şiirleri kırılmalı bir yapıya sahip görülmektedir.

(...)

Görsün sonunda kırık tenler,

Olası tek birlik onunla, doğada.

Yıldızsal kalışı nedensiz çekimin...

İlk kıvıltı yorumu

unutuş çiçeklerinn artık

mut

ve

yoğun

küme, ay

yörüngesinde

(Marmara, 1988, s. 61).

Plath ve Marmara'dan etkilenecek hayatını sonlandıran Zafer Ekin Karabay (1975-2002) ise babası gibi ölme kaygısıyla geçirdiği ömründe metinlerarası alıntı ve gönderge yöntemleriyle çoksesli hale getirdiği post-travmatik şiirlerini yapı bakımından olumlu, anlam bakımından olumsuz fiillerle kurguladığı dizelerden oluşturmuş durumdadır.

(...)

nil güne akarken şubat gibi biriktim;

dört yıl topladığı acısını

yirmidokuzuncu adımında gösteren.

ve çıktım yaşama

onun sakladıklarını sunarak saklandığım

yerden.
(...)

Altı yıllık mahkûm Kenan Özcan (1959-1985), işkence ile gerçekleşen intihar travmasını, hapishane yaşamına ait göstergelerle devrik yapılar halinde fiil cümlelerinden oluşan dizelerinde belli etmektedir. Orhan Talat Şalcıoğlu (1960-1993), şiirlerinde içöyküsel anlatıcıyla çoğunlukla kurallı cümleler kurgulasa da devrik yapıların da bulunduğu dikkati çekmektedir. Sevdiği kızla olan dramatik ayrılığı ve yaşam boyunca kaldıramadığı üzüntüleriyle aktif intihar fikrine sürüklenen şair, yas sürecinin imgelerini şiirlerinde gözler önüne sermektedir. Hüseyin Alacatlı (1967-2002), şofben zehirlenmesiyle intihar edene kadar kaleme aldığı şiirlerinde devrikleşmeye yönelik dizelere yer vermektedir. Hüseyin Alacatlı'nın izinden giderek hayatına son veren Nazir Akalın (1964-2002), intihar edenlere olan özel ilgisiyle incelediği Sadullah Paşa ve Beşir Fuad'ın izinden giderek şiirlerinde eksilteli yapılar kullanarak devrik dizelere daha az yer verir. Her gününü intiharın eşliğinde geçirdiği anlaşılın Kemal Taştekin (1969-1994), isim cümleleriyle kurguladığı devrik anlatısını, intihar sonrasındaki yaşamını kendi vücudunda yeni bir doğum olarak ele alarak sembolize etmektedir.

bir kalabalığa sürüklenir gibi
vurdum kendimi o yola
(zaman: gece yarısı)
(mekan: bilinen ana cadde)
ölmek bir defa olur (Taştekin, 1996, s. 25).

Kaan İnce'nin (1970-1992) intiharının arkasındaki sır perdesi aralanmamış olsa da onu travmatik geçmişe iten faktörleri dilsel göstergelerin ışığında incelemek mümkündür. Aktif intihar fikri, onu eyleme götürse de ölmek istemediği düşünülen şairi emir kipinde fiil cümleleri kullanarak kurallı ve devrik cümlelerle oluşturduğu dizeler kullanmaya yönlendirmiş gibi görülmektedir.

(...)
intihar edecektim gibi sıkılıyorum
düşük boynuma asılı sonbaharı (İnce, 2016, s. 25).

Can Tanyeli (1978-2004), travmalarından kurtulmak amacıyla sığındığı madde kullanım bozukluğunu yirmi altı yaşında aşırı doza eriştirerek hayattan ayrılmadan önce kaleme aldığı şiirlerinde yer yer sözdizimini devrikleşmeye sürüklemiş bir şairdir. Arketiplerin şiirlerinde varlıkları açıkça görülmekle birlikte /doğum/-/ölüm/ izleklerine sıkışan anlatısal yapısı, şairin duygu durumundaki değişimleri de gözler önüne sermektedir.

yükseklerde ölüyor efendi
su, sev, yıka beni (Tanyeli, 2003, s. 43).

Onursal Yakupoğlu (1981-2006), edebiyat tarihlerinden hareketle söylemek gerekirse bipolar bozukluk ve dissosiyatif kimlik bozukluğu tanılılarıyla tedavi gören post-travmatik şiirleriyle dikkati çeken bir şairdir. Yirmi beş yaşındayken ağabeyi ile birlikte yaşadıkları evin dördüncü katından atlayarak intihar etmeden önce kaleme aldığı şiirlerinde, sözdizimi açısından cümlelerin anlam özellikleri bakımından sınıflandırılmasında soru cümlelerine yer vermiştir.

(...)

Hangi körfezin ucunda konaklıyor ölüm
 Hangi bilmece
 Hangi kıyım
 Hangi çılglık anlatır serseri acımı
 Tanrıların intihar seralarında dolanan
 Hangi kum
 Hangi ayakizi
 Hangi uzaklık (Ercan, 2016, s. 365).

Namık Gedik (1911-1960), Demokrat Parti'nin son İçişleri Bakanı olarak 27 Mayıs 1960 İhtilali'ne kadar milletvekili seçimlerinde seçilip görevden alınarak tutuklanmış ve idam, intihar imgelerini kullandığı şiirlerinde sözdizimini bozduğu kadar dizelerin aralıkları gibi biçimsel özellikleri de post-travmatik şiirlerine yansıtılmış bir şairdir. Şairin ölüm imgesini gotik ve grotesk estetik temelinde ilerlettiği görülmekle birlikte manzara tasvirlerinin doğal göstergelerden seçilen örnekler üzerinden ilerlediği dikkati çekmektedir. Şair, ölüm imgesini gotik ve grotesk bir biçimde dışa vururken, manzara tasvirlerinde doğanın işleyişinde rastlanabilecek göstergeleri kullandığı gözlenebilir.

Ben ölürlen fırtına gene camlar
 Kıracak
 Gözlerimin içinde kapanacak yaşları
 Kapıda uğultulu rüzgarlar haykırarak
 Bir sonbahar yağmuru ıslatacak taşları.
 Duvarlarda sönerken son akşam
 ışıkları
 Bir erganun hüznüyle kısılacak
 sözlerim
 Toprakta kapanmadan alın
 kırışıklıklarım
 Bana doğru yaklaşan bir hayali
 gözlerim... (Gedik, 1993, s. 535).

Hasan Basri Alp (1912-1945), tutuklu olduğu hücrenin dördüncü katından kendini aşağıya bırakıncaya kadar geçen ömründe kaleme aldığı intihar travmasıyla oluşturduğu şiirlerinde daima hareket bildiren fiil cümlelerini kullanmıştır. Özge Dirik (1978-2004), ölüme gittiği için kendini mutlu hissettiğini söylediği mektubunu kaleme aldıktan sonra kendini yaşadığı

apartmanın onuncu katından aşağı bırakarak hayatını sonlandıran bir şairdir. Bipolar bozuklukla mücadele ettiği ömrünü intihar travmasına sürüklemekten önce yazdığı şiirlerinde ise devrikleşmeye başvurduğu görülmektedir. Sözceleme ve imgeleme boyutlarıyla değerlendirildiğinde şairin seçtiği /ölüm/ izleğini, tekrar eden bağlaçlarla kendisine göre bitmeyen cümleler kurarak betimlediği dikkati çekmektedir.

öldüm
ve yarın üşüştüler başıma; yaşlar ayaklar, gözler
ve yarın yaşam yakınmaları sürdürü adıma
ve yâr uzun saçlı bir adamla geldi mezarlığa
ve ya bir kadınla...

ve
gömdüler beni
öldürdükleri gibi
özenle

Sözdizimindeki devrikleşme, post-travmatik şiirlerde başvurulan bir yöntem olarak intihar travmasında sözcelemenin alıcısıyla buluşmaktadır. Bu korkulu ruh halinin sözdizimine etkisi, fiil cümlelerinde olabileceği gibi fiilin başta veya ortada olduğu devrik durumlarda da görüldüğü örneklerle gözler önüne serilmektedir. Devrikleşme, şiir sahasına ait bir unsur olsa da travmalarını şiirlerine aktaran şairlerin ortak özellik olarak bu yapıyı şiirlerinde işledikleri göze çarpmaktadır.

1.2.2. Sesbilgisel Yinelemeler

Post-travmatik Türk şiiri, şairlerinin travmatik geçmişlerini ifşa ettikleri bir alandır ve bunu, ses bilgisinin en küçük yapı taşından başlayarak yapmaktadır. Sesler birleşerek kelimeleri, kelimeler ise kelime gruplarını oluşturmaktadır. Sesler, kelimeler ve kelime grupları tekrarının yanı sıra travmaların ifşası konumundaki şiirlerde dikkati çeken belirgin özellik, sesbilgisel yinelemelerden olan noktalama işaretleridir. Bu dilbilgisi işaretleyicilerinin ses ve kelime grubu tekrarlarına oranla şairlerin bilinçli birer seçimi olduğu görülmektedir. Tanzimat dönemi post-travmatik şiirlerinde görülen kapalı ifadeler; Ara Nesil, Servet-i Fünun ve Fecr-i Ati şiirlerinde olduğu gibi kısa tasvirlerin eklenmesiyle uzatılan kelime gruplarından meydana gelmektedir. Travmanın ruhu altüst eden yapısı; bu dönem şiirlerindeki mersiyelerde, travmatik yas yüklü şiirlerde kendini göstermektedir. Milli Edebiyat ve Cumhuriyet dönemi şiirleri ise bireysel kırılmaların tasvir çeşitliliğine yerini bıraktığı örneklerdir. Şairler, bu dönem post-travmatik şiirlerinde üzüntülerini başka nesnelere anlatıyormuş gibi aktarmaya başlamakla birlikte farklı izlekler üzerinden kendi buhranlarını yansıtmaya çalışmaktadır.

Noktalama işaretlerinden üç noktanın kullanımı, şairlerin gotik ve grotesk travma imgelerini betimledikleri yerlerde görülmektedir. Postyapısalcı boşlukların kopuk yazı üretiminde olduğu gibi post-travmatik şiirin üç noktayla böldüğü anlatsal yapısı, akıldakilerin aktarılmasından ileri gelmektedir. Sözcelemenin alıcısı konumundaki okuyucuya özel boşluklar bırakılarak okuyucu, düşünmeye teşvik edilmektedir. Cumhuriyet dönemi münteher şairlerinden Kaan İnce, Can Tanyeli, Nilgün Marmara, Can İren ve Özge Dirik'in şiirlerinde bir motif olarak başvurduğu kopuk yapıt estetiği, üç noktalı sesbilgisel yinelemelerde ortaya çıkmaktadır.

1.2.3. Yazımsal, Anlamsal, Tarihsel Sapmalar

Post-travmatik şiir algısının 1860-2020 yılları arasındaki travmalı şairlerin şiir diline yansımaları, sapmalarda belirgin olarak görülmektedir. Psikolojik travmaların sanat türleri içinde en çok edebiyatta, edebiyatta ise şiir türünde görülmesi gibi Erdoğan Kul'a (2008, s. 374) göre sapmalar, diğer yazımsal türlere göre şiir sahasında daha fazla karşılaşılan örnekler yaratmaktadır. Yazımsal, anlamsal ve tarihsel dönem sapmalarına başvuran şairler, adeta bu yolla travmalarını dillerinden dökmektedir. Yaratıcı bir etkinlik gibi görülsede travma temelli şiir incelemelerinde, şairlerin bunu bilinçli bir seçim olarak uyguladıkları ortaya çıkmaktadır. Yaratıcılığın bilinçaltı ve bilinçdışıyla olan etkileşimi, dilsel göstergelerden seslere, harflere ve *dizisel ilişki* (Fr. *Paradigmatique*) ile *dizimsel ilişki* (Fr. *Sentagmatique*) örüntüsüne yansımaktadır. Şairlerin kelime seçimleri, ses değerleri değişen sözcükleri bilinçli olarak kullanmak istemeleri, yan anlam olgusunu sapmalarla destekleyen bir tasvir yaratmaya başlamaktadır.

Yazımsal sapma olarak değerlendirilebilecek özel adların küçük harfle başlayarak yazılması, dili ve yapıyı bozan travmanın iktidarını ilan etmesidir. Nurullah Çetin'e (2004, s. 167) göre özel isimlerin küçük harfle başlatılarak yazılması, geleneksel tutuma başkaldırmak ve tepki göstermektir. Bu görüşten hareketle geleneksel yaklaşım, travmatik söylemin dışında tutulan ve normalleştirilen düzlemde hayatını sürdüren şairlerin duygularını aktardıkları örneklerdir. Bunun dışında kalan yani bilinçaltına yerleşen travmatik geçmişin bilinçdışından da beslenerek yaratıcılığa kelimeler üzerinden saldırması, sesler üzerinden gerçekleşmektedir. Cumhuriyet dönemi şiirlerinde dikkati çeken bu özellik, dönemler arasında bir sapma ilişkisi kurmaktadır. Şiirlerde örneklerini görmek mümkünken inceleme konusu edilen şairlerden mahlas bağlamında da dikkat çektiği görülmektedir. Şair küçük İskender'in "k"⁴ harfini küçük yazmasında olduğu gibi, yaptıkları eylemlere anlamlı sebepler bulmaları da şairlerin psikoloji-dilbilim-edebiyat çerçevesinde incelenecek verilerinin

⁴ "Adını Büyük İskender'den esinlenerek koyduğunu söylediği her fırsatta Orta Asya'dan gelen atalarının nasıl Amerikan kültürüne uyduğunu dile getirir." (Doğan, 2021a, s. 1284).

olduğunu kanıtlamaktadır. Makale kapsamında post-travmatik Türk şiirinin fikri alt yapısı ortaya koyulmaya çalışıldığından, genel hatlar çıkarılarak panoramik bir düzlem bağlamında ölçütler ortaya koyulmaktadır. Buna göre bağlanma travması ve intihar travması grubunda incelenen şairlerin dizelerine başlarken ilk harfleri küçük harf olarak kaleme almaları, dikkat çekici bir niteliklidir.

- Özel isimlerin küçük harfle başlayarak yazılması
→ “Daha çizilmemiş bahçeleri içinde hiç yaşamamış/ bir ölümsüz bir kırmızısı kiremitleriyle akdeniz’in” (Ece Ayhan, 2004, s. 49).
- Dize içinde tamamı büyük harfle sözcük yazılması
→ “Filistinim ben/ ASYA’DA BİR KALE için NERON’UN ROMASI gibi” (Ekinci, 2017, s. 261).
- Dize başlarının küçük harfle yazılması
→ “Göğü kucaklayıp getirdim sana/ kokla/ açılırsın” (Özger, 2018, s. 105).
- 21. Yüzyıl şiirlerinde farklı zamana ait kelime gruplarının ve tamlamalarının kullanılması
→ “Raylar uzanır içimde kilometrelerce / Bir kara yılan gibi / Bilemezdim menzil neresi?” (Madak, 2020, s. 26).
- Dizelerin yazınsal biçime aykırı şekilde yazılması⁵
→ “Usul usul giyinir
Sabahları evinde
İşte do, sonra sırasıyla
re
mi
fa
sol
la
Sonunda da şapkası si” (Cemal Süreya, 2004, s. 156).
- Ayrı yazılan sözcüklerin birleşik yazılması
→ “Çocukluk fotoğrafımdaki kardanadam gibi” (Madak, 2020, s. 43).

Ses ve kelime düzeyindeki sözcük birimlerden meydana gelen sözcükler, görsel açıdan diğer şiirlerden farklı yapılara bürünebilmektedir. Ses dizgesinin ve

⁵ Görüntü olarak dize yapısının diğerlerinden farklılaşmasıyla oluşan kırılma, bir biçimdir. Travma kökenli şiir üreten şairlerde sık görülen bir şekil olan dizelerin yazınsal biçime aykırı şekilde yazılması, somut şiir tanımıyla uyusmaktadır. “İlk olarak 1953 yılında İsveçli Öyvind Fahlström’ün “Somut Şiir Manifestosu” adlı yazısında ortaya atılır” (Tunç, 2015, s. 256). Abide Doğan ve Eser Demirkan (1998) “görsel şiir” adlandırmasını tercih ederken Gonca Gökalp Alpaslan (2005) “somut şiir” tanımını benimsemektedir.

birimlerin kırılmasıyla oluşan yeni biçimin farklı biçimleri etkilediği dikkati çekmektedir. Psikolojik travma sonrasında kaleme alınan şiirlerde deyişbilimsel açıdan dilbilimin verileri kullanılarak dilsel göstergeler analiz edilebilmekte ve bunların neticesinde travmanın şairlerin şiir dilini ne ölçüde değiştirdiği gözlenebilmektedir. Bu durum, araştırmacılara yeni kapılar aralamaktadır. Çalışmada örneklem sayısı fazla olduğundan panoramik bir perspektif verilmek istenmiş bu nedenle örnek sayısı az tutulmuş, genel başlıklar üzerinden hareket edilmiştir. Ele alınan başlık kapsamında bahsedilen sapma türlerinin II. Yeni şiirinde de travmatik bir gösterge olarak işlendiği dikkati çekmektedir. Estetik bir biçim olarak sapmaların tercih edilmesinin ardındaki sebebin gizli travmatik eğilimler olduğu düşünülmektedir.

1.2.4. Travmatik Figüratif Dil

Batı retoriğindeki adlandırmasıyla figüratif dil, Doğu belagatinde denk geldiği söz sanatlarını Türk şiirinde travmatik poetik yaratıcılık üzerinden yansıtmaktadır. Mübalağanın abartma arzusu, atlatılan kaygılı durumun izdüşümü olarak gotik yapıyla psikanalitik boyutta birleşmektedir. Betimlenen motifler, şairin psikolojik hastalığını ortaya çıkarmakla birlikte sıfatlar aracılığıyla Ferdinand de Saussure'ün *dil* (Fr. *Langue*) düzleminden *söz* (Fr. *Parole*) düzlemine uzanan yolunu belirginleştirmektedir. Şairinin psikolojik durumunu yansıtmakla birlikte amacın ağızdan çıkan sözün gücünü artırmak olduğu düşünülürse var olan bir simgenin daha fazla ya da daha az olacak şekilde yansıtılması, şairinin buhranından kaynaklanan hastalığına gönderme yapmaktadır. Travmatik şairlerin şiirlerinde figüratif yapının travma odağında şekillendiği görülmektedir. Travmalarıyla yüklü şiirlerini okuyucuya sunan şairlerin mübalağayı tercih ettikleri göze çarpan bir olgudur. Travmatik yasta ortaya çıkan semptomlar, mübalağalı yakarışlar doğurmaktadır. Şair, tuttuğu yasin biçimini kendisinden başkasında bulunmuyormuşçasına içselleştirip abartılı biçimde anlatabilmektedir. Aynı biçimde madde kullanım bozukluğu görülen şairlerin şiirleri incelendiğinde, anlatımlarında abartı unsurlarının yüceltildiği dikkati çekmektedir.

Psikolojik hastalık, figüratif dili dile döker. Mantık düzeyine sığmayan ölçüleriyle mübalağanın imgeleme sürecine dahil edilmesi, önemli bir göstergedir. Kodlar, ikonlar ve imgelerle yansımaya çalıştıkları durumlar, hafızalarında yarattıkları kopuk ifadeleri gözler önüne sermektedir. Bunları teşhis söz sanatını kullanarak dile döken şair, davranışlarının nörobiyolojik etkilerini intak sanatı yardımıyla diğer varlıkları konuşTURARAK da sunmaktadır. Bu durum, sürrealizmin etkisinde gibi görülse de post-travmatik şiir bağlamında yaratıcı bir tavır oluşturmaktadır. Özellikle travmatik temeli olan madde kullanım bozukluğu, sürrealizmi pekiştiren göstergeler yaratılmasına yardımcı olmakla birlikte birliktedir. Özellikle travmatik temeli olan madde kullanım bozukluğu, sürrealizmi pekiştiren göstergeler yaratılmasına yardımcı olmakla birlikte birliktedir. Özellikle travmatik temeli olan madde kullanım bozukluğu, sürrealizmi pekiştiren göstergeler yaratılmasına yardımcı olmakla birlikte birliktedir. Özellikle travmatik temeli olan madde kullanım bozukluğu, sürrealizmi pekiştiren göstergeler yaratılmasına yardımcı olmakla birlikte birliktedir.

Bağlanma travması, özerklik/ kimlik/ bireyselleşme travması madde kullanım bozukluğuna yönelerek travmalarından kurtulma arzusu, bedensel hastalığın ruhsal baskısı odağında ilerleyen yaşamda kalma travması ve karşılıklı bağımlık-başarı/ kendini gerçekleştirme travması üzerinden şiir dilinde mübalağa, teşhis ve intak merkezli yapının baskın olduğu dikkati çekmektedir. Alkolizmin etkisinde Darbaz-zâde Ali Rûhi (1853-1890), Neyzen Tevik (1879-1953) ve Sait Faik (1906-1954), uyuşturucu tarafından mahvolan Helvacı-zâde Hasbî Muharrem Efendi (1862-1912) ve aklen malûl Hakkı Bey (1822-1895)'in şiirlerinin ortak özelliği, şiirlerdeki sanatların birer post-travmatik dışavurum olarak kullanılmasıdır. İmgelem çözümlemesinde arketiplerin içinde anne arketipi dikkat çekicidir. Dârü'l- Aceze'de sonlanan travmatik yaşamıyla Mehmet Emin Feyzî Bey (1862-1929), kendini "Aşîyan"ına kapatan Tefik Fikret (1867-1915), telepatik iletişimleriyle Ahmed Vefa Bey (1868-1900), sanrı imgeleminin zirvesindeki Osmân Nevres Efendi (1821- 1876), Hristiyanlıktan Müslümanlığa geçen Yemandi Dede (1887-1962), Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983), Cahit Sıtkı Tarancı (1910-1956), küçük İskender (1964-2019), Âkif Paşa (1787-1845), Andelib Mehmed Faik Esad (1874-1903), Mehmed Celâl (1867-1912), Enis Behiç Koryürek (1891-1949), fiziki rahatsızlığının ruhsal yapısına etkisi bağlamında kör Hasan Tahsîn Bey (1800-1861), kalben ve bedenen muzdarip Mustafa Sâlih Reşîd Paşa (1863-1920), vereme yakalanan çaresiz İsmail Safâ (1867-1901) ve kanserin yarattığı ruhsal yaralarıyla Didem Madak (1970-2011) bu grupta incelenen şairlerdir. Yaşamda kalma travmasının yarattığı ölümle iç içe olma korkusu, şiirlerde kaygı bozukluğunun izlerinin görülmesine neden olmaktadır.

- Mübalağa sanatıyla anlatılanların olduğundan fazla abartılması
- "Saçlarınla bağlamışsın bileklerimi, ağzımı saçlarınla kapatmışsın/ Örtmüş gözlerimi saçların basbayağı, sen bir ağaç pornosusun" (küçük İskender, 2011, s. 93).
- Teşhis sanatıyla insan özelliklerinin insan dışı varlıklara yüklenmesi
- "Gün rüya görüyor" (Tanyeli, 2003, s. 36) dizesi, madde kullanımı sonrasında oluşan halüsinasyon halini sözceleme aşamalarına dahil etmesi bakımından öne çıkmaktadır.
- Necip Fazıl Kısakürek'in "Sema bize seslenir;/ Kalma, gel, işkencede!" (Okay, 1998, s. 122) dizelerindeki imgeleme sözcelemeyle değişiren bir yapıya bürünmektedir.

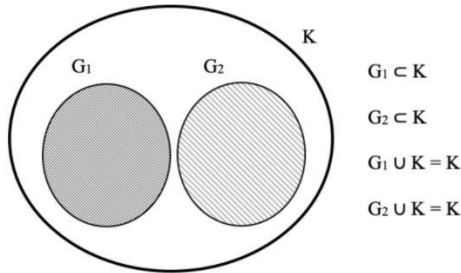
Ağızdan çıkamayan sözlerin, travmaları anlamaya çalışan sözcelemenin alıcısı konumundaki okuyucuya aktarılma süreci, sanrılı hezeyan bozukluğuna sahip şairlerin yanı sıra madde kullanım bozukluğunda belirgin olarak görülmektedir. Sanrıların her iki zeminde de edebi yaratıcılığa katkısı, kelime seçiminden figürleşmeye kadar büyük önem arz etmektedir. Yaratılan sürreal figürlerin

temelinde travmatik söylem olduğu düşünülmele birlikte her sürreal imgenin travma kökenli oluşturulduğunu savunmak da gerçeği yansıtmamaktadır. Travmatik söylemin bir kolunun sürrealizm olduğu savunulmaktadır. Buradan hareketle öznenin yer değiştirmesi, nesnesiyle iç içe geçmesi ve öznenin kimi zaman parçalanarak silindiği şiirler, post-travmatik Türk şiirinin analitik yapısını simgeselleştirmektedir.

1.3. Travmatik İmgeleme

Post-travmatik şiirler, yaşanan travmaya göre şekillendikleri için şairlere göre değişen imgelemelere sahip yapıdadır. İmgesel yapıdaki değişiklikler, kelime sıklıklarından kelime yoğunluklarına ve kodlamada algısal değişimlere yansımaktadır. Karanlık tasvirlerin, içinden çıkılmaz bunalımların anlatıldığı mimetik travma eksenine; bilinçaltına itilen imajların bilinçdışına çıkmasıyla şiirlerde travmaya maruz kalınan yaş grubunu dahi ortaya çıkarabilmektedir. İmgenin ortaya çıkış aşamaları, bilinçaltı ve bilinçdışından edindiği bilgilerle oluşturdukları anlamlar, yan anlamlarla birlikte çözümlemeyi kolaylaştırmaktadır. İmgelemenin Gilbert Durand üzerinden arketiplere dayandırılarak incelenmesi, travmatik imgelemede Carl Gustav Jung'un analitik psikoloji bağlamında dikkati çektiği anne arketipini ve /doğum/ ile /yaşam/ arasındaki aşama arketipini post-travmatik şiirlerde ortaya koymaktadır. Sosyal antropoloji ve psikanalize uzanan kökleriyle arketiplerin imgelemede çok sesli bir boyut yarattığı gözlenmektedir. Kubilay Aktulum'a (2018, s. 9) göre "İmge, simge gibi bir göstergedir". Tanzimat şiirlerinin baskın özelliği olarak travmatik yas olgusunun şiirlerin öznelere ve nesnelere değiştirmesi, 1980 sonrası şiirde ölen yakınların yerini özkiyim arzusuyla intihar travmasına bırakmaktadır. İmgeleme sürecinde zihinde canlananlar, imgeleme sürecine dahil olarak kodlar kümesini ortaya çıkarmaktadır.

Şekil 1. "Kod Kavramının İçerdiği Elemanlar" (Doğan, 2021b, s. 24)

Olgunun neden olduğu psikolojik hastalıkların oluşturduğu kod kümesinin içerdiği gösterge ve gönderge sistemi, travmanın mimetik ve diegetik yapısını ortaya koymaktadır. Her bir psikolojik bozukluk, travmanın alt kümesi olarak

şiiirlerde açığa çıkmaktadır. Yaratıcılığı besleyen diyalektik anlamlar, dışa-dönük ve içe-dönük yapılar kurgulayarak geçişleri anlamlandırma sürecine dahil etmektedir. Böylece alt kümelerin ortaya koyduğu anlamlar, gösteren düzeyinin travmalarıyla gösterilen düzeyinin bunalımlarını birleştirir. Şekil 1.de gösterilen alt kümelerin ilişki ağı, şu şekilde açıklanmaktadır:

Şekilde görüldüğü gibi kod (K) genel başlığı, gösterge (G1) ve gönderge (G2) kavramlarını içermektedir. Bir başka deyişle gösterge (G1) kodun (K) alt kümesidir ($G1 \subset K$). Aynı şekilde içerdiği gönderge (G2) de kodun (K) bir diğer alt kümesini oluşturur ($G2 \subset K$). Göstergeler kodlarla birleşirse ortaya yine kodlar çıkar ($G1 \cup K = K$) çünkü kodlar, göstergeleri kapsar. Ayrıca göndergeler üzerinden kod okuması yapılacak olunursa, ikisinin birleşimi yine kodları doğurur ($G2 \cup K = K$) (Doğan, 2021b, s. 25).

Zaman ve uzam ulamlarında değişikliğe neden olmaya kadar uzanan kod ile göstergenin çeşitli açılardan alt küme ilişkisi içinde ortaya çıkması, şiirin yaratım sürecini de etkilemektedir. İmgeleme, psikolojik travma kuramlarından hareketle semptomatik okumayı psikanalizin alt dalı olarak kullanmaktadır. Her şey travmatik imgeleme ile başlamakta ve bitmektedir. Bilinç, bu noktada yaşananların kaydedildiği ana merkezdir. Bilincin farklı düzlemlerine ait imgeleme yeteneği, farklı halleri ortaya çıkarmaktadır. Örneğin Joseph Murphy'nin bilincin hallerini “düşünce, imgesiz düşünce, hafıza, gündüz düşleri, dalginlık, halüsinasyon” (Steinberg 1973, s. 26; Odacı, 2010, s. 163) olarak ifade etmesi, arketiplere dayanan bilincin imgelerini travma kuramlarında kullanmayı kolaylaştırmaktadır. Halüsinasyon da imgelemede bilincin bir hali olarak imgeleme düzlemini etkilemektedir. Halüsinasyonun semptom olarak ortaya çıktığı psikolojik bozukluklar, gösterge ile gönderge ayırımına dikkati çekmektedir. Psikolojik bozukluklar, Türk şiirinin göndergelerini ortaya çıkaran ayrımlardır. Şiirlerin yatay ve dikey okunması, diyalektik davranışçı terapilerin şiirle kendini iyileştiren sanatçı modelini doğurmasına yardımcı olmaktadır.

1.3.1. Travmatik Özne ve Nesnelere

Post-travmatik Türk şiirinde özne; Lacancı yaklaşımdan hareketle Elizabeth Grosz ve Lemaire'in öznenin kendi gerçekliğinden kaçarak ötekileşmeye dair görüşleriyle, özneyi özne yapan annesini ve babasını imgelemektedir. Anne ile babanın özne üzerindeki otoritesi, çocukluk çağı travmalarının oluşumunda, kabulünde ve onarımında mekanik nedensellik ilkesini geliştirmektedir. Öznenin şiir formundaki görüntüsü, komplekslerden beslenen bir sözcelemenin sözce öznesidir. Öznedeki kompleksler; kız çocuğun travmaları söz konusu olduğu zaman Electra Kompleksi, erkek çocuk için ise Oidipus Kompleksi adını almaktadır⁶. Öznenin içinden çıkılmaz durumu ise ötekiyi doğuran süreci

⁶ “Bu yaklaşım, Freud'un psikoseksüel gelişim yasasında anneden nefret etme şeklinde sonlanır” (Tura, 2017, s. 58).

başlatır. Ötekileşme, travma çeşitleri içinde belirgin ölçüde bağlanma travması yaşayan şairlerde görülmektedir. İçerik sözcükleri ile işlev sözcükleri üzerinden açığa çıkan travmalar, şiirlerde özne ve nesnelere konumlarını değiştirmektedir.

Travmatik öznenin doğuşu, psikolojik saplantılarla ve soyut-somut kayıplarla meydana gelmektedir. Hz. Şems Osman Nuri (1814-1893) küçük kızı Emine'yi veremden, Fatma Servet'i ise anne karnındayken kaybedince travmatik şokla birlikte karısından boşanıp bu durumu şiirlerine yansıtmıştır. Bilinçaltında nesne yitiminin örnekleri, belirgin olarak şiirlerinde görülmektedir.

“Şair-i Âzam” olarak tanınan Abdülhak Hâmid Tarhan'ın (1852-1937) ise eşi Fatma Hanım'ın vefatıyla birlikte iki çocuğuyla kalsa da yeniden evlenmeyi başararak travmatik kökenli yasını atlatmayı başardığı, şiirlerinden hareketle anlaşılmaktadır. Ara Nesil şairlerinden zarif ve müstesna kişiliğiyle bilinen Nigâr Hanım (1856-1898) ise küçük yaşta evlendirilse de üç çocuğu olmasına rağmen boşanır. Hayat hikayesinin travmatik biçimde ilerlemesi, sevdiklerinin manevi kaybına neden olsa da şairin şiirlerindeki üslubu, belirli bir düzen içinde ilerlemektedir. Şiirlerinin nesnelere ise boşanma sonrası travma olgularıyla şekillenmektedir.

Milli Edebiyat dönemi şairlerinden İhsan Raif Hanım'ın (1877-1926) Nigâr Hanım'a benzer şekilde gerçekleşen travmatik yası, çocukken yaşadığı konağa giren adamın onu kaçırmaya çalışmasıyla başlar. Bu olayla babasının kızının namusunun kirlendiğini düşünmesi, adamla zorla evlendirilmesi, on üç yaşında gelin, on dört yaşında anne olması, kocası evinin yolunu unutup içki alemlerine dalınca on dört yıl sonra boşanması, ailesinin tekrar evlenmesi koşuluyla boşanmasına izin vermesi, üç çocuğu ile beraber yeniden evlendirilmesi, yeni kocasının elini öptürmek istediğinden bunu kabul etmediği için bir gün evli kalarak boşanması, üçüncü evliliğini Şahabettin Süleyman ile yapması, saygın kişilerle birlikte seyahatlere çıkarak mutlu bir hayata sahipken kocasının vefat etmesi, kocası ölünce hasta olması, son evliliğini aşkından Müslüman olan ve Hüsrev adını alan bir beyle yapması nedeniyle gerçekleşir. Şairin travmatik hayatı incelendiğinde yazarak kendini iyileştirmeye çalıştığı gözlenmektedir.

İraksın sevdiğim, benden çok irak:

Titriyor gözümde jale-i firak.

(...)

Yakınsın sevdiğim, yakın bana benden.

İçer zevk-i hayat lehim gül lebinden;

(...)

(Coşkuntürk, 1987, s. 90).

Ahmed Haşim (1887-1933), öznesini dokuz yaşında yitiren biri olarak çeşitli özne türlerini şiirlerinde annesi özelinde şekillendirmektedir. Rüyalara dayanan bunalımlı süreçler, şairin edebi yaratıcılığını soyutlamaya dayandırır. Jung'un imgeleme hakkındaki fikirlerinden hareketle düşünce ile rüyanın şiirde birleşerek

dışa vurulması, *Şi'r-i Kamer* adlı şiir kitabının yazılmasına neden olur. Böylece göstergelerin ışığında anne arketipinin travmatik süreç başlattığı tespit edilir. Jung'un canlıların iki temel uyum biçimini “dışa yönelme ve üretme” ile “içe yönelme ve koruma” olarak tanımlaması gibi dışa-dönük (ekstrovert) ve içe-dönük (introvert) (Öztürk ve Uluşahin, 2008, s. 556) olarak tanımlanan iki kişilik yapısından içe-dönük türün Ahmed Haşim'in edebi yaratıcılığında görüldüğü söylenebilir. Özellikle post-travmatik şiirleri, *Şi'r-i Kamer*'de toplanmıştır. Burada yer alan şiirlerindeki travmatik özneleri, açık özne türündedir ve üzerinde durulan özne, annesidir. Annesini kimi zaman hasta kimi zaman kendinden manevi açıdan uzak olarak kısa tasvirlerle anlatmaktadır.

Bir hasta kadın, Dicle'nin üstünde, her akşam
 Bir hasta çocuk gezdirerek, çöllere gül-fam.
 Sisler uzanırken o senin doğmanı bekler.
 (Ahmet Haşim, 2021, s. 99).

Şükûfe Nihal Hanım (1896-1973), aktif intihar fikrini yaşatan aşkıyla evliliği arasına sıkışıp kalan ve aşkının intiharıyla derinden sarsılarak öznesini bilmeden kendisi imha eden bir şairdir. Travmalarını iyileştirmeyi yaratıcılıkla harmanlayan şair, şiir yazarak döneminin kadınlarına örnek olmakta ve kadın hareketini başlatmaktadır. Jean Paul Sartre'ın bilinçle ilgili tanımlamalarında olduğu gibi “hiçlikten devşirilen” (İzmir, 2013, s.127) varlık-yokluk bilinci, döneminin önde gelen kadın şairlerinden Şükûfe Nihal Hanım'ın da içine düştüğü sorgulamaları incelemektedir.

İlhan Berk (1918-2008) ablasıyla, Ümit Yaşar Oğuzcan (1926- 1984) oğluyla, Cemal Süreya (1931-1990) annesiyle, Ece Ayhan (1931-2002) anne ile abla arketipleriyle sınanarak şiirlerinde öznelerini onlardan hareketle oluşturmuşlardır. Özneler, yitik ve bulunamaz haldedir böylece başkalarını yerine koymaya çalışmak, anlamsızlaşır.

Öznelerin travmatik nitelik kazanmaları, yaşam planı içinde onlara verilen yön ve değer çerçevesinde belirlenmektedir. Şahap Bulak'ın (2013, ss. 1105- 1116) özne sınıflandırmasında yer alan gerçek özne, gerçekte kimse, gramerce özne, sözde özne, mantıkça özne, görünmez özne, görünür özne, örtülü özne, dolaylı özne, yinelenmiş özne, pekiştirilmiş özne, olduran kimse, yapıcı özne, etkileyici özne, seslenmeli özne, anlatımsal özne türleri; post-travmatik Türk şiirinde görülen kişileri oluşturmaktadır. Dönemlere göre değişmekte olan öznenin profili, şairlerin dil ve üsluplarına göre çeşitli niteleme ve sayı sıfatlarıyla nitelenerek şekillenmektedir.

- Şiir öznesi = Sözceleme Öznesi
- Şiir Öznesi = Sözce Öznesi
- Şiir Öznesi = Travmatik Yasın Öznesi

Tablo 3. Dönemlere Göre Özne- Nesne Değişimi

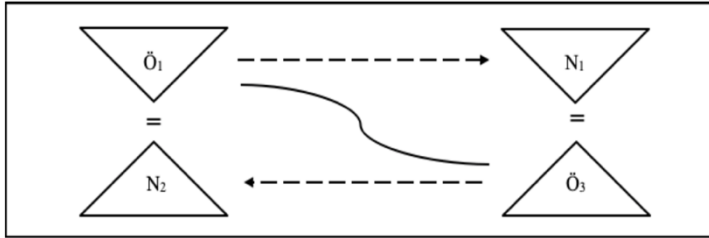
Dönem	Tanzimat Dönemi	Ara Nesil	Servet-i Fünun Dönemi	Fecr-i Atı Dönemi	Milli Edebiyat Dönemi	Cumhuriyet Dönemi
Özne	Anlatıcı Şairle özdeşleşen kurgusal şahıs	Anlatıcı	Şairle özdeşleşen kurgusal şahıs	Anlatıcı	Anlatıcı	Anlatıcı Şairle özdeşleşen kurgusal şahıs
Nesne	Anne, baba, çocuk, sevgili, eş	Anne, baba, çocuk, sevgili eş	Anne, baba, çocuk, sevgili, eş	Anne, baba, çocuk, sevgili, eş	Anne, baba, çocuk, sevgili, eş	Anne, baba, çocuk, sevgili, eş

Tablo 3'te görülen öznenin yaratılıp geliştirilmesi sırasında meydana gelen nevrotik bir kaos, öznenin nesne ile olan ilişkisini de belirlemektedir. Anne, baba, eş veya sevgili üçgeninde oluşan yaşam döngüsü, travmatik şair bünyesinde bir ruhsal çemberde gidip gelmeye benzetilmektedir. Bu şekilde “travmatik özne, ilk çocukluk travması olan kompleksten doğar” (Doğan, 2022, s. 63). İmgelemenin travmatik kökeninde, psikobiyografi türü üzerinden ilerlendiğinden dolayı tarihsel imgelem gizlidir. Collingwood, *Tarih Tasarımı* adlı çalışmasında kendisine ait fikir edimlerinin tarihini ele aldığını ve başkasının edimleme biçiminin değişebileceğini söylemesi (2013, s. 357), travmatik geçmişin anahtarının bireyin kendi zihninde ve eylemlerinin kökeninde olduğunu doğrulamaktadır. Tarihsel imgelemi incelendiğinde insanoğlunun sanata aktardığı kadarıyla bilinen travmaları, birer estetik yaratım olarak nesnesini idealleştirmektedir. Travmatik söylemin çoğunlukla nesne odaklı anlatım üzerinden ilerlediği, sözceleme öznesi veya sözcü öznesinin nesneyi travmalarının ifşası için görevlendirdiği dikkati çeker. Bu noktada şiir sanatındaki sözcelemenin travmatik öğelerden biri olan nesneye yaklaşımı, iki şekilde gruplanabilir:

- Nesnenin kendisinin travma yaratması
- Nesnenin kendisinin travma yaratmaksızın travma yaratanın yerine koyulması

Birinci grupta incelenecek örnekler, Türk şiirinde bağlanma travmasıyla mücadele eden şairlerin şiirlerinde ortaya çıkmaktadır. Çocukluk, ergenlik veya erişkinlik dönemlerinin herhangi birinde yakınlarının kaybı, ölümü veya uzaklaşmasıyla girdikleri travmatik yas durumu; şairlerin şiirlerinde nesnenin kendisini travma yaratan şey ya da kişi olarak somutlaştırmaktadır. Bu sembolleştirme, göstergenin nedensizliği ilkesinde olduğu gibi kendiliğinden meydana gelmektedir. Tanzimat şiirinde odaklanan yas şiirleri, eytişimsel bir sıçrayışla hayali hakikate çeviren nesnelere şiir düzlemine dahil eder. Travmatik

nesnelere, şairlerin travmalarına tanıklık etmiş canlı veya cansız varlıklar olabilmektedir. Sonuç olarak post-travmatik Türk şiirinde sözce öğelerinden olan şiirin öznesi ve şiirin nesnesi, dikey ve yatay dizimi itibarıyla şiirin biçimsel yapısına etki etmektedir.

Şekil 2. “Özne- Nesne Dönüşümü” (Doğan, 2021b, s. 71)

Anlatısal boyutta sözcelemenin özne ile nesne arasındaki ilişki; Ö1, Ö2 ve Ö3 olarak konumlandırılan çözümlemeyi travmadan hareketle şiir diline dahil etmektedir. Çoğu zaman anlatılan Ö1 şairin kendisi, sözceleme öznesi, kimi zaman da sözce öznesidir. Ö3 ise şiirde travmayı yaratan kişilerden en önemlisidir ki en sona eklenmektedir. Bu durumda Ö1 ve Ö3 arasında dolaylı bir iletişim oluşmakla birlikte çağrı sözcüğü, kendiliğinden post-travmatik dizelerde oluşmaktadır. Bu görüntüdeki eşlenikten hareketle $\mathbf{\text{Ö1}} = \mathbf{\text{N2}}$ ve $\mathbf{\text{Ö3}} = \mathbf{\text{N1}}$ eşitliği ortaya çıkmaktadır. Nesnelere öznelerin durumları, sinestetik açıdan izlek ve temalara yansıdığı kadar öznenin hareketle biçim özelliklerini de belirlemektedir.

1.3.2. Anlatıcının Kimliği

Anlatıcı unsurunun *içöyküsel* (Fr. *Intradiégétique*) biçimde ilerlediği görülen post-travmatik şiirler, şairlerin içlerini döktüğü kimi zamansa kendilerini ifşa ettikleri dizelerden meydana gelmektedir. Birinci tekil kişi ekiyle çekimlenen fiillerden hareketle incelenen şiirler, “ben” anlatısının dertleşmesi biçiminde kurgulanmaktadır. Şairlerin içlerindeki derdi döküyormuş gibi görünen yaklaşımları, Tanzimat şiirinde mecazlı ve ağıdalı bir dilde kendini gösterirken Cumhuriyet kuşağında daha yalın biçimde sanrılı hezeyanlara dönüşmektedir. Öznenin negatif diyalektik ekseninde, Theodor W. Adorno ve Max Horkheimer çizgisinde ele alınmış; post-travmatik şiirlerde ötekileşme ayrımını da gözler önüne sermektedir. Travmatik bir şiirin öznesi, daima ötekileştirilerek kendini toplumun dışında tutan ve dışarıda tutulduğu için buna üzülen kişidir.

Bir imge olarak anlatıcının varlığı, anlattığı kimse bakımından dikkat çekici bir unsurdur. Şairlerin kimi zaman *dışöyküsel* (Fr. *Extradiégétique*) olarak şiirlerde kendi özelliklerini farklı şahıslara yükledikleri dikkati çekmektedir. Öksüzlük, yetimlik, hasret çeken âşık olma durumu, hastalık hali gibi durumlar; başka bir özne üzerinden anlatılsa da sözceleme öznesi ile sözce öznesine gönderme

yapmaktadır. Bağlanma travmasıyla mücadele eden bir şairin, özerklik/bireyselleşme travmasından acı çeken başka bir şairle şiirlerde özdeşleştikleri öznelere aynı kabul edilir. Kimi zaman şehir değiştiren şairin acısıyla şiirlerinde kullandığı öznesi, dışarıdan tasvir ediliyor gibi görülse de kendisidir.

Anlatıcının olaylara Gérard Genette'in *odaklanma* (Fr. *Focalization*)⁷ sınıflamasından sıfır odaklayım bakış açısıyla olayların içinde olan düşünceleri ve duyguları, her şeye hâkim olduklarını kanıtlamaktadır. Şiirlerdeki anlatıcılarıyla Lacancı psikanaliz bağlamında özdeşleşen şairler, Freud'un histeri tanımlamalarından anlatının söylemini doğurmaktadır. Şairlerin anlatıcı konumunda olsalar da travmatik imgelerini açığa çıkardıkları görülmektedir. 1860-2020 dönemi arasında yazılan şiirlerdeki travmalar, şairlerle anlatıcılarının özdeşleştiği türdendir.

1.3.3. Psikopatolojik Göstergeler

Göstergelerin semptomatik yaklaşımla ele alınan psikopatolojileri, şiir dilinde imgeleri biçimlendirmektedir. Dikey okuma ile kelime seçimleri ve yapısal özellikler değerlendirildiğinde Türk şiirinin post-travmatik adlı bir kolunun olduğu ve bunun psikopatolojik göstergeler üzerinden temellendirildiği ortaya çıkmaktadır. Erken dönemden başlayarak Tanzimat döneminden sonra gelen Ara Nesil ve devamındaki gelişmelere dayanak sağlayan Servet-i Fünun ile Fecr-i Ati dönemlerinin şiirlerindeki Arapça-Farsça tamlamaların; figüratif dilin; dilsel göstergeler, doğal göstergeler, görsel göstergeler ve psikopatolojik göstergeler üzerinden ilerlemesi; imgeleri de zihinsel imgeler ve sözlü imgelerle süslemektedir. Oysa Milli Edebiyat dönemine gelindiğinde, dilsel göstergelerin psikopatoloji ile iç içe geçtiği ve şiir dilinden travmaların daha anlaşılır olarak imge ve göstergelerle ifade edildiği görülmektedir. Cumhuriyet döneminde ise her imgenin post-travmayı yansıttığı belirlenmektedir.

Tablo 4. 1860- 2020 Dönemi Türk Şiirindeki Psikolojik Travmaların Dikey Okunması

Türk Şiirinin Dönemleri	1860-2020 Dönemi Türk Şiirindeki Psikolojik Travmaların Dikey Okunması	
	Gösterge	İmge
Erken Dönem ve Tanzimat Dönemi	Dilsel Göstergeler Doğal Göstergeler Görsel Göstergeler Psikopatolojik Göstergeler	Zihinsel İmgeler Sözlü İmgeler
Ara Nesil Dönemi	Dilsel Göstergeler Doğal Göstergeler Psikopatolojik Göstergeler	Zihinsel İmgeler Sözlü İmgeler

⁷ Anlatıcının karakterlerden daha çok şey bildiği türdür (Genette, 2011, s. 98).

Servet-i Fünun Dönemi	Dilsel Göstergeler Doğal Göstergeler Psikopatolojik Göstergeler	Zihinsel İmgeler
Fecr-i Ati Dönemi	Dilsel Göstergeler Doğal Göstergeler Psikopatolojik Göstergeler	Zihinsel İmgeler
Milli Edebiyat Dönemi	Dilsel Göstergeler Psikopatolojik Göstergeler	Zihinsel İmgeler
Cumhuriyet Dönemi	Dilsel Göstergeler Doğal Göstergeler Görsel Göstergeler Psikopatolojik Göstergeler	Zihinsel İmgeler Sözlü İmgeler

Travmanın edebi travma kuramı çerçevesinde yaratıcılıkla birleştirilmesi, şiirleri dramatik bir boyuta taşımaktadır. Dönemlerin şairlerinin sosyolojik, ideolojik, toplumsal ve bireysel travmaları, melankoli unsurunu doğurarak şiirleri şekillendirmektedir.

1.3.4. Travmatik Gotik ve Grotesk İmgeler

Psikolojik travma, gotik ve grotesk estetiklere uygun imgesel düzene sahip psikolojik bir olgudur. Yarattığı huzursuzluk bakımından korku ve kaygı ekseninde ilerleyen ruhsal bunalımları içermektedir. Şiir ise bu bunalımların dışavurumu konumundadır. Psikolojik travma, şiirlerin yatay ve dikey düzlemde okunmasına olanak sağlayan verileriyle Freud'un *tekinsiz* (İng. *uncanny*) şeklinde tarif ettiği figürleşmeye açıktır. Korku yaratan ve etkileriyle korkuyu tedavi edilene kadar “ölümsüzleştiren” travma, semptomlarıyla yol açtığı psikolojik bozukluklar üzerinden şiirlerdeki imgesel düzeni köklü şekilde değiştirmektedir. Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) ile karıştırılan kaygı bozukluğunun köklerinin gotik estetikte yer alan “ilk günah” kavramına uzanması, romandaki gotiğin şiir sanatındaki etkisini psikolojik hastalıklarla ifade etmektedir. Travmatik bir kaygı konumunda yer alan gotiğin varoluş ile aydınlanmanın doktrinlerini, Türk şiirine Divan geleneğinden hareketle dahil ettiği düşünülmektedir.

Gotik ve groteskin tekinsiz yapısı; grafik imge, optik imge, algısal imge, zihinsel imge ve sözlü imge türlerinde örneklere müsait özellikler göstermektedir. Psikolojik bozukluklarla iç içe geçen semptomlar, imgelemede değişikliğe neden olmaktadır. Tanzimat, Ara Nesil, Servet-i Fünun ve Fecr-i Ati şairlerinin grafik imgelemedeki tekinsizlik tasvirleri, şiirlerde optik imgelemeyi halüsinasyon durumu üzerinden betimlemektedir. Korkulan; kişi, zaman ve uzam ulamları olabileceği gibi gözle görülmeyen metafizik varlıklar da olabilmektedir. Halk inanışlarıyla ilişkilendirilen durumların Cumhuriyet döneminden önceki şiirlerde soyut varlıklar üzerinden örneklendiği dikkati çekmektedir. Travmatik gotik imgeler, temelinde yatan psikolojik bozukluklarla ve yarattığı semptomlarla şu şekilde tablo haline getirilir:

Tablo 5. “Travmatik Gotik İmgenin Kökenindeki Psikolojik Bozukluk Semptomları” (Doğan, 2022, s. 51)

Travmatik Gotik İmgeler	Psikolojik Bozukluklar	Semptomlar
Grafik İmge	-	Tekinsiz görüntü, resim, heykel tasviri
Optik İmge	Halüsinasyon Durumu	Aynadaki korkutucu görüntü, şeytanın ruhunun yansması
Algısal İmge	Travma Sonrası Stres Bozukluğu	Kötülüğün önceden hissedilmesi, korkunç kehanetler, metafizik hisler (cinler, periler, büyüler)
Zihinsel İmge	Anksiyete Bozukluğu	Sanrılar, korkulu rüyalar
Sözlü İmge	Depresyon	Tekinsiz uzam tasvirleri, çirkinlik estetiğine güzelleme, kötülüğe benzetilme

Tablo 2’de yansıtılan gotik imgenin çeşitli biçimlerde psikolojik boyutlanması, hastalığın getirdiği yaratıcılık ilkesini kanıtlamaktadır. Sinematografik biçimde artan halüsinasyonların yansıttığı çok boyutlu sanrılı durum, çeşitli arketipler yaratarak şiirdeki göstergeler üzerinden okunmaktadır. Halüsinasyonların giderek çoğalmasıyla ortaya çıkan optik imge seçimi, Türk şiirinde “ayna” göstergesiyle ifade edilmektedir. Aynaya bakarken görülen ürkütücü görsel veya şeytanla özdeşleşen herhangi belirsizlikte bir yansıma, bu duruma örnek teşkil etmektedir. Cumhuriyet dönemi şairlerinin aynayı bir metafor olarak kullanması da post-travmatik sahada eser veren şairler için vazgeçilmezdir. Ayrıca algısal imge açısından travma sonrası stres bozukluğunun örneklenmesi de Lilith enerjisini önceden hisseden ve korkunç kehanetleri duyanların farklı metafizik hisleriyle ilerlemesidir. Bir diğer yandan metafizik boyutta her canlının dilsel göstergelerden sıfatlar aracılığıyla imlenmesi; bu estetik alanın algısal ve simgesel imgesi olarak büyüler, perileri ve cinleri olduğu kadar kökeni batıl inanışa dayanan geleneksel unsurları da incelemektedir. Soyut ile somut alemler arasında ilişki kuran halüsinasyonlara gebe hastalıklar, edebi yaratıcılığı pozitif yönde etkilemeleriyle öne çıkmaktadır. Suat Işıldak’a göre (2008, s. 66) 19. yüzyıla kadar yansıma kuramı bağlamında önce imge, sonrasında maddesellikten çıkarılarak anlıksal yaşama adapte edilmektedir. Bu geçiş, imgenin gotik yönünün çeşitlerini akla getirmekle birlikte zihinsel faaliyetlerin yaratıcı düşünceyi şiir sahasında nasıl değiştirdiğini de göstermektedir.

Şiirlerde psikolojik bozuklukları sebebiyle korkutucu öğeleri tercih edenlerin aslında travma sonrası stres bozukluğunu yansıladıkları gözlenmektedir. Her türlü travmanın ardından şairlerde bu bulgulara rastlanmakla birlikte bunların edebiyat tarihlerine geçmeyecek ölçüde özel bilgiler olduğu düşünülmekte; bunlar için ise yakın çevrenin anlatılarına bakılmaktadır. Öte yandan anksiyete bozukluğunun soyut alanda kalan zihinsel imgeyi korkuya bağlı oluşan sanrılar ile kabuslar üzerinden örnek haline getirmesi, arketipsel okumalara da kapı

aramaktadır. Bahsedilen semptomlara sahip olan ve şiir diline katan şair, travmatik gotik estetiğin ürünlerini bölünen uykusundan veya çevresinde kuşkulandığı her şeyden hareketle kafasında kurgulamaktadır. Şairlerin sözlü imgelerinin ise depresyon temelli olabileceği düşünülmektedir. “Tekinsiz uzam tasvirleri, çirkinlik estetiğine güzelleme, kötülüğe benzetilme gibi unsurların üzerinden çeşitlenen metaforlar imgesel düzende şairlerin kendilerinden korkulması gereken yönlerini dilsel göstergeler vasıtasıyla ortaya koymaktadır” (Doğan, 2022, s. 52).

Gotik estetiğe benzer olarak grotesk yapının unsurları, çirkinlik ve iğrençlik ile birlikte hastalık göstergesini betimlemektedir. Şair konumundaki sanatçı, korkularının ve kaygılarının temeli psikolojik travmaya dayanıyorsa bunu açığa çıkarmak istemektedir. İstemediği durumlar varsa bile bunların izlerini grotesk içerik bağlamında şiir dilinde aramak ve imgelerinin nasıl değiştiğini gözlemek, kendisi dışındaki nesnelerin konu olduğu şiirlerinde bile ortaya çıkmaktadır. Sanatsal açıdan kötülüğün estetiği, iyiliğin estetiğinden daha popüler bir alan olarak kabul görmektedir ve salt kurgusal yönü yaratılan psikolojik hastalıklarla ilişkilendirmektedir. Serdar Odacı’ya (2019, s. 13) göre “Rüyalar, fanteziler, psikoza veya nevroza bağlı ruh halleriyle kendini gösterdiği düşünülen kurgu oluşturma gücü, toplumun tüm yaşam unsurları ve dile dayalı tüm oyunlar bu sanatın kapsamını oluşturmaktadır”. Estetiğin önemli parçası ise psikolojik travmadır. Grotesk bir kavram olan travma, rüyalara da yansıyan bilincin bir parçasıdır. “Barok üsluba benzer olarak Batı’da kanonlaşmış düşüncenin yıkımı şeklinde kendini gösteren, klasik güzellik algısını yok etmekle birlikte çirkinlikten iğrençliğe uzanan çizgiyi belirginleştiren bir biçim ve tür” (Doğan, 2021, s. 1276) olan grotesk, imgelem çözümlemesindeki arketipleri, Türk şiirinin dönemlerindeki değişimlerinden hareketle incelemektedir. Zamana bağlı kaygılarla birlikte grotesk yapının kökeni, aslında iğrençlik ve gariplik içermektedir. Noel Carroll’a (2013, s. 305) göre grotesk, İtalyanca “grottesco”dan gelmektedir ve “mağaradan” biçimindeki anlama sahiptir. Kelime, travmatik durumu tasvir etmektedir. *The Grotesque in Art and Literature* isimli araştırmasında romantik groteske ait incelemelere yer veren Wolfgang Kayser (1981, s. 79), farklı dünyaları yan yana getirerek birleştiren, yapıları karıştırarak yeni birlikler meydana getiren grotesk estetiğin; duygusal bir etki yarattığını düşünmektedir. Post-travmatik şiirlerde etkisini gösteren, insan bedeninin ve zihninin yaşanan kötü deneyimler nedeniyle harap olması durumu; dissosiyatif bozukluk çevresinde imgelemesine olanak sağlamaktadır. “Dissosiyatif bozuklukta görülen semptomlar, şiir dilinde nevrotik süreçlerin yaratıcılıkla tedavi edilmeye çalışıldığını kanıtlayarak sanrılı hezeyanların nelere sebebiyet verebileceğini gözler önüne sermektedir” (Doğan, 2022, s. 54). Müntehir şairlerin şiirlerinde sık rastlanmakla birlikte 1980 sonrası Türk şiirindeki göstergelerin cinsel argo ve küfürlere odaklandığı, ironinin parodi ile birlikte travmaları ifade etmek üzere biçimlendirildiği dikkati çekmektedir.

Tablo 6. “Travmatik Grotesk İmgenin Kökenindeki Psikolojik Bozukluk Semptomları” (Doğan, 2022, s. 55)

Travmatik Grotesk İmgeler	Psikolojik Bozukluklar	Semptomlar
Grafik İmge	Dissosiyatif Bozukluk	Şekilsiz sayılan bedenler, vücut bütünlüğünün tahribi, kimlik bağlamında cinsiyetin değiştirilmesi, her türlü bedensel atıklar, kokarak çürüme.
Optik İmge	Halüsinasyon Durumu	Ayna karşısında hoş gitmeyen beden algısı
Algısal İmge	Travma Sonrası Stres Bozukluğu	Kötülük geleceğinin fark edilmesi, gerçekleşmesi istenilmeyen kehanet türevi yapılar
Zihinsel İmge	Anksiyete Bozukluğu	Kaygı ile korku hisleri, negatif fikirler, fısıltılar, kafa sesleri, kötü geçmiş
Sözlü İmge	Depresyon	Cinsel argo kullanımı, ironik tutum, parodik yaklaşım

Tablo 6’da görülen travmatik grotesk imgenin kökenindeki psikolojik bozukluğun semptomları; optik imge, zihinsel imge, grafik imge, algısal imge ve sözlü imge olmak üzere şekillenmektedir. Grafik imgelerin görsel yönleriyle iğrençlik izleğini Kristeva’nın tanımlamalarından bu yana yansıtması, beraberinde kötülük estetiğini doğurmaktadır. Biçimi olmayan bedensel yapı ile beden her türlü atığının sergilenmesi, ekoeleştirici bağlamında doğanın ayaklar altına alınmasına teşbih edilebilmekte ve bu yönüyle de post-travmatik türün bir ayağı kabul edilebilmektedir. Ayna göstergesi ile metafizik alemlerin bu dünyaya yansımaları, Platonist çizgide beğenilmeyen beden ile idealer dünyasındaki beden asıl kimliği arasında özdeşlik kurmaktadır. 1860’tan sonra kaleme alınan post-travmatik şiirlerde kaygı ve korku düzleminin kötülük algısını şekillendirdiği ve kötülüğün geleceğinden çekinme bilincini aktif ettiği gözlenmektedir. 1900’lü yılların şiirleri ise metinlerarası ilişkilerin ve göstergelerarası ilişkilerin ironi, parodi gibi yöntemlerini travmatik söyleme aktarmaktadır. Yaratıcılığın psikolojik süreç açısından imgelemeye dayandırılması, 1860-2020 yılları arasındaki post-travmatik Türk şiirinde dikkat çekicidir. İmgelerin zihinde somutlaştırılarak kurgusal yapıya aktarılması, duygu durumlarına göre değişiklik göstermektedir. Yaratıcılık, semptomatik bir süreçtir ve psikanalizin alt dallarıyla edebi esere yansımaktadır.

Sonuç

Psikolojik travma, bireysel milattır ve kimliği şairleştirir. Şair olan kimlik, kişilik kazanarak dışavurumunu gerçekleştirmektedir. Milat olan travmadan önceki söylem ile travmadan sonraki söylemin çeliştiği, büyük ölçüde de değiştiği gözlenmektedir. 1860- 2020 arası Türk şiiri faaliyetleri, şairlerinin travmatik geçmişlerinden hareketle değerlendirildiğinde travmatik şiir türü ortaya çıkmaktadır. Travmatik şiirin travma odaklı ilerlediği ve travma anında yazılmasından çok, ilerleyen dönemlerde kaleme alındığı gözlenmektedir. Bu durumun bir etkisi de travmatik olgu ve olayların anlatımının zor olmasıdır. Anlatma ve aktarma eylemleri üzerine yoğunlaşan ve çoğunlukla duygu eğilimli yaklaşımıyla şairinin kendisini öznesi haline getirdiği şiir türüne “travmatik” yerine “post-travmatik” demek, kanaatimizce daha doğru olacaktır. Travmaya maruz kalındıktan sonra kaleme alınan şiirlerde özne, nesne, kişi, zaman, uzam ulamlarında değişimler gözlenmektedir. Şairlerin figüratif dil kullanımının da yaşanan olayların sarsıcılığı ölçüsünde etkilendiği düşünülmektedir. Sözcelemenin travmatik ilişkileri bağlamında incelenen travmatik özne ile travmatik nesne kavramları, diğer incelemelerin aksine olayları olumsuz yönleriyle değerlendiren ve geleceği karanlık görme eğiliminde olan kişilerdir.

Nesnenin yitimi ile başlayan travmatik süreç, şiir türünde aslında yitirilen bir duygu ile yitirilen insanı özdeşleştiren bir düzlem yaratmaktadır. Soyut bir gösterge olan /duygu/dan hareketle /insan/ figürüne ilerleme, şairinin travmatik düzleminin derinliği ve genişliği ölçüsünde değişip gelişmektedir. Diyalektik imge ile diegetik bir travma modelinin zihinsel yaratımda ortaya çıkması özellikle Tanzimat dönemi şiirlerinde görülse de ilerleyen süreçteki siyasi olayların da etkisiyle içe kapanan ve hem toplumsal hem bireysel travma yaşamaya başlayan bireyin kimlik inşasını da etkileyen Ara Nesil, Servet-i Fünun, Fecr-i Ati, Mili Edebiyat ve Cumhuriyet dönemlerini kapsamaktadır. Zihinsel imgelerin şiir dilinde psikoseksüel gelişimi ile kimi zaman sözlü imgelerin kavramsal anahtar modelleri, metafor yönünden örtüşmektedir. Şairin figüratif dilde başvurduğu söylemsel tutumlar, mimetik travma eksenine bağlı olmakla birlikte kökeni Aristoteles’in poetik duruşuna dayanan sembollere kadar uzanmaktadır. Bu noktada mimetik eksen içinde değerlendirilecek dilsel göstergeler, doğal göstergeler ve görsel göstergeler de bilinçaltı okumalarında travmatik durumu açığa çıkarmaktadır. Geçmiş yaşamla özdeşliğin bugüne uzanması, Türk şiirinde altmış iki şairin şiirinde belirgin olarak görülmektedir.

Kaynakça

- Ahmet Haşim. (2021). *Bütün Şiirleri* (İ. Enginün ve Z. Kerman, Haz.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Aker, A. T. (2012). *Temel Sağlık Hizmetlerinde Ruhsal Travmaya Yaklaşım*. Türkiye Psikiyatri Derneği Ruhsal Travma ve Afet Psikiyatrisi Çalışma Birimi Yayını.
- Aktulum, K. (2018). 'İmgelemin Antropolojik Yapıları' ve Folklor: Gilbert Durand'ın Arketipsel Sınıflandırma Modeline Giriş. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, (19), 1- 16.
- Aygan, T. (2020). Reading Trauma Inscribed on Lives in Zinnie Harris' Midwinter. *DEU Journal of Humanities*, 7(2), 471-486.
- Bulak, Ş. (2013). Özne Türleri Üzerine. *Turkish Studies*, 8/1, 1101-1127. DOI: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4485>.
- Caroll, N. (2013). The Grotesque Today: Preliminary Notes Toward a Taxonomy. *Minerva's Night Out: Philosophy, Pop Culture and Moving Pictures*. Wiley-Blackwell Publishing.
- Cemal Süreya. (2004). *Sevda Sözleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Collingwood, R. G. (2013). *Tarih Tasarımı* (K. Dinçer, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Coşkuntürk, H. (1987). *İhsan Raif Hanım*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çetin, N. (2004). *Şiir Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Kitap Yayınları.
- Doğan, A. ve Demirkan, E. (1998). Somut Şiir Üzerine Bir Deneme I. *Türk Dili*, (557), 452-462.
- Doğan, M. N. (2021a). Küçük İskender'in 'Berlin' Adlı Şiirinde İğrençlik Ekseninde Postmodern Gotik ve Grotesk Estetiği. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(41), 1273-1307.
- Doğan, M. N. (2021b). *Huzur'un Yazınsal Göstergelimi, Metinlerarası-Göstergelerarası İlişkiler Açısından Çözümlemesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Doğan, M. N. (2022). *Türk Şiirinde Psikolojik Travmanın İzleri (1860- 2020)* (Basılmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Ece Ayhan. (2004). *Bütün Yort Savul'lar*. İstanbul: YKY.
- Ekinci, S. (2017). *Biri Yitik İki Ülke*. İstanbul: Manos Kitap.
- Ercan, E. (2016). (2016). *İntihar Şairleri*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gedik, N. (1993). Gözlerim. R. İmrahor (Haz.), *Unutulmuş Şiirler Antolojisi*. İstanbul: YKY.
- Genette, G. (2011). *Anlatının Söylemi* (F. B. Aydar, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Gökalp Alpaslan, G. G. (2005). Türk Edebiyatında Somut (Görsel) Şiir. *Türkbilig*, (10), 3-16.
- Iachino, A. (2022). *Trauma, Poetry, Fuck The Jante Law Creativity as a Means of Survival (Final Report for M. Music in NAIP)*. Iceland University of the Arts.

- Işıldak, S. (2008). Yaratmada İlk Adım: İmge ve İmgelem. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 2(1), 64-69.
- İnce, K. (2016). *Gizdüşüm*. İstanbul: Ve Yayınevi.
- İzmir, M. (2013). *Öznenin Diyalektiği Hegel, Sartre ve Lacan*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kayser, W. (1981). *The Grottesque in Art and Literature* (U. Weisstein, Çev.). Columbia University Press.
- Kırdar, S. (2021). The Relationship Between Collective Trauma and Civil Society: Jewish Citizens of Israel as a Case Study. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, (13), 59- 84.
- Kul, E. (2008). Şiir Dilinde Sapmalar ve Bir Uygulama. *New World Sciences Academy Social Sciences*, 3(3), 373-389.
- Küçük İskender. (2011). *Bu Defa Çok Fena*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Madak, D. (2020). *Ah'lar Ağacı*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Marmara, N. (1988). *Daktiloya Çekilmiş Şiirler*. İstanbul: Şiir Atı Yayınevi.
- Odacı, S. (2010). *Romantik Bir Viyana Yazı'nda Bilinç ve Bilinç Akışı*. *Türkbilig*, (19), 161-175.
- Odacı, S. (2019). *Edebi Yaratıcılık*. Ankara: Arıkan Yayınları.
- Okay, M. O. (1998). *Necip Fazıl Kısakürek*. İstanbul: Şûle Yayınları.
- Özen, Y. (2017). Psikolojik Travmanın İnsanlık Kadar Eski Tarihi. *The Journal of Social Science*, 1(2), 104-117.
- Özger, A. Z. (2018). *Sakalsız Bir Oğlanın Tragedyası*. İstanbul: Ve Yayınevi.
- Öztürk, O. ve Uluşahin, A. (2008). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*. Ankara: Nobel Tıp Kitabevi.
- Tanyeli, C. (2003). *Lale Deliliği*. İstanbul: Hayykitap.
- Taştekin, K. (1996). *Ortadoğu Diyalektiği*. Ankara: Doruk Yayınları.
- Tunç, G. (2015). Çağdaş Türk Edebiyatında Görsel Şiir. *Bilig*, (73), 249-270. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig/issue/25349/267627>.
- Tura, S. M. (2017). *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*. İstanbul: Pusula Yayıncılık.
- Yılmaz, S. ve Yılmaz A. U. (2018). Dilbilim ve Deyişbilim Çerçevesinde 'Orhan Pamuk' Yazısını ve Biçemi: 'Kar' Romanı Üzerine Bir İnceleme. *International Journal of Languages Education and Teaching*, 6(4), 501- 517.